

In situ a další ochranářské projekty

Jan Stejskal, Michal Podhrazský

Tony Fitzjohn, jehož zásluhou se podařilo záchranou stanici pro nosorožce dvourohé v Mkomazi vybudovat, v říjnu 2013 se samcem Jabu, který byl do Mkomazi převezen ze Dvora Králové v roce 2009. (pr)

Nosorožci dvourozí v Mkomazi, Tanzanie

Základní informace o projektu: V roce 2009 ZOO Dvůr Králové poslala tři nosorožce dvourohé (jinak též černé, *Diceros bicornis*) do tanzanského národního parku Mkomazi. Samice Deborah a samci Jamie a Jabu si na nové podmínky rychle zvykli. V říjnu 2011 Deborah dokonce porodila samičku Hillu. V Mkomazi, kde byli v 80. letech všichni nosorožci vybiti, se tak dnes i díky ZOO Dvůr Králové rozvíjí nadějný projekt, který přispívá k záchraně nosorožců v Tanzanii.

Hlavní zásluhu na tom má legendární ochránář Tony Fitzjohn, který za svého mládí společně s Georgem Adamsonem vracel do divočiny lvy. Na konci 80. let začal v tu dobu pytláctvím a pasením dobytka značně zpusťšenou oblast obnovovat a od roku 1997 v Mkomazi běží záchraný program východního poddruhu nosorožce dvourohého. Zvířata jsou přísně střežena v oplocené rezervaci uvnitř národního parku, který se rozkládá na území přibližně 3250 kilometrů čtverečních podél hranic s Keňou. Za hranicemi na něj navazuje národní park Tsavo, kde byli v 70. letech odchyceni nosorožci dvourozí tehdejšího ředitelem zoo Josefem Vágnerem. Dvorští nosorožci se tak vrátili do země svých předků.

Nosorožců dvourohých žilo na jih od Sahary v roce 1970 okolo 65 000 kusů. V důsledku nekontrolovaného lovu a zejména pytláctví však jejich stavy poklesly až na 2 300 jedinců v roce 1993. Po řadě ochranářských opatření se jejich počet ve volné přírodě vyšplhal na přibližně pět tisíc, počet zvířat východního poddruhu je ale stále odhadován na pouhých 800, přičemž v Tanzanii jich zřejmě není více než 100. V ZOO Dvůr Králové je tento poddruh

chován od 70. let minulého století a dosud se v zoo narodilo 39 mláďat. Jako jeden z nejlepších chovatelů nosorožců dvourohých v zajetí na světě si velice ceníme toho, že se můžeme alespoň částečně podílet na jejich záchraně přímo v jejich původním prostředí.

Vývoj projektu v roce 2013: Jamie, Deborah a Hilla žijí od přesunu v roce 2012 v podstatně větším výběhu než dříve. Nové prostředí se jim podle všeho zalíbilo, protože během roku celá trojice vypadala spokojeně. Do výběhu, který opustili, byl přesunut Jabu a do Jabuova starého výběhu přišli nosorožci z anglické zoo Port Lympne. Jabu žil i po celý rok 2013 bez partnerky, nicméně společnost přece jen měl. Kamarádil s krotkou buvolí samicí, která byla ve stejném výběhu jako on.

Ke konci roku 2013 však buvolí samice odešla a Jabu se dočkal ve svém výběhu dalšího nosorožce – šlo o samce Monduliho, který byl do rezervace převezen v létě 2012 z Port Lympne. „Monduli je sice mladší než Jabu, má ale dominantnější povahu,“ komentoval to Tony Fitzjohn. Monduliho tak bylo víc vidět na otevřenějších prostranstvích, zatímco Jabu se častěji někde prodíral houštím a tak trochu se skrýval.

Všem nosorožcům rostly v bomách husté keřovité porosty, které jim zajišťovaly dostatek potravy. I tak ale byli stále trochu přikrmováni. Mkomazi je velice suchou oblastí, takže nosorožcům musela být každé dva až tři dny cisternou dovezena voda a při té příležitosti dostávali i jádro a trochu mrkve.

Zatímco úplně první výběhy v Mkomazi byly stavěny především z dřevěných sloupů, dnes už se v rezervaci snaží, aby rohové sloupy byly kovové. Jinak převládají sloupy dřevěné, i mezi nimi je ale každý třetí, čtvrtý kovový, aby udržel dráty v případě, kdyby náhodou nějaký dřevěný sloup uhnul. V drátech je elektřina a celý plot je vybaven výstražným systémem. Případné přerušení drátů na kterémkoli místě by bylo hned hlášeno na kontrolních místech. Takhle vybavené jsou i výběhy dvorských nosorožců. Celou oblast navíc hlídají strážci se zbraněmi.

Stejně jako u dalších výběhů byly i u dvorských nosorožců rozmístěny lapače na mouchy tse tse (přenašeč spavé nemoci). Jde o kus látky velký asi metr na 60 cm složený ze dvou černých pruhů po stranách a modrého uprostřed. Celé je to napuštěno feromonem i jedem zároveň, takže když na látku mouchy sednou, vzápětí padnou k zemi.

V říjnu 2013 nosorožce v Mkomazi navštívil ředitel zoo Přemysl Rabas. Pro vzdělávací středisko, které je umístěno přímo v Mkomazi, přivezl školní potřeby, které darovaly děti z českých škol. Společně s vedoucím rezervace Tonym Fitzjohnem také zkontrolovali všechny nosorožce, kteří byli do Mkomazi přesunuti ze ZOO Dvůr Králové, a předběžně se dohodli, že by v roce 2015 mohla být do Mkomazi převezena další samice nosorožce černého z dvorského chovu.

Záchraná stanice pro nosorožce v Mkomazi není běžně přístupná veřejnosti a jejím hlavním cílem je odchovat co největší množství nosorožců černých pro případné budoucí vypuštění do volné přírody.

Nosorožci ze Dvora Králové Jamie (vlevo) a Deborah (vpravo) s Hillou, která se jim v tanzanském národním parku Mkomazi narodila na podzim 2011. Snímek je z října 2013. (pr)

Samice Fatu v říjnu 2013 ve velkém výběhu rezervace Ol Pejeta společně se svým ošetřovatelem Mohammedem Doyo. (pr)

Nosorožci tuponosí severní v Ol Pejetě, Keňa

Základní informace o projektu: V prosinci 2009 převezla ZOO Dvůr Králové čtyři nosorožce tuponosé severní (jinak též bílé nebo širokohubé, *Ceratotherium simum cottoni*) do rezervace Ol Pejeta v Keni. ZOO Dvůr Králové je jedinou zoo na světě, kde se tato vzácná zvířata podařilo rozmnožit, jejich reprodukce však probíhala příliš pomalu. Proto jsme je v naději, že v přírodnějších podmínkách jim to půjde lépe, vrátili do Afriky.

Nosorožci bílí severní jsou nejhroženějšími savci současnosti. V přírodě byli naposledy spatřeni v roce 2007 a dnes je na světě známo pouze sedm zvířat. Všechna žijí v lidské péči: čtyři v Ol Pejetě, jedna samice v ZOO Dvůr Králové a jeden starý pár v zoo v americkém San Diegu. Kromě starého samce v San Diegu přitom šest zbylých zvířat patří ZOO Dvůr Králové. Jsme tak jedním z hlavních hybatelů snah o záchranu těchto nosorožců.

Dlouhodobým cílem přesunu bylo vytvořit životaschopnou chovnou skupinu pro reintrodukcii zpět do bezpečných oblastí jejich původního výskytu ve střední Africe. V době přesunu existovala rovněž naděje, že by několik posledních severních bílých nosorožců mohlo žít i ve volné přírodě. Dosud se však žádné najít nepodařilo, proto je v současné době hlavním cílem jakkoli severní bílé nosorožce rozmnožit a uchovat jejich genetickou informaci. Snahy o záchranu severních bílých nosorožců v Ol Pejetě probíhají ve spolupráci s organizacemi Fauna & Flora International, Ol Pejeta Conservancy, Lewa Wildlife Conservancy, Back to Africa a Kenya Wildlife Service.

Vývoj projektu v roce 2013: Na začátku roku 2013 žil ve velkém výběhu starší samec Sudán s mladší samicí Fatu, a to společně s několika jižními samicemi a také jedním jižním mládětem. Menší výběh obýval mladší samec Suni se starší samicí Nájín. Společně s nimi tam byly i dvě jižní samice.

Všechna čtyři zvířata se přes den zpravidla potulovala po svých výběžích, samci trávili velkou část dne sami nebo kousek stranou od ostatních nosorožců. Fatu se ve velkém výběhu pásala spíše společně s jižními samicemi. V menším výběhu se Suni držel trochu stranou, k Nájín se však choval velmi vstřícně a občas pobývali spolu. Ačkoli se v roce 2012 Suni s Nájín pářil, v roce 2013 projevil letmý zájem jen o jižní samice, páření ale pozorováno nebylo.

Ve čtyři odpoledne Sudán i Fatu chodily na místo poblíž vjezdu do velkého výběhu, kde na ně čekala pravidelná denní dávka příkrmu skládající se ze sena, mrkví, vojtěšky a banánů. Příkrmování byli i Suni a Nájín, aby se tak posílila jejich kondice. Právě v době krmení také do výběhu mohla vjíždět omezená skupinka turistů. V jinou dobu turisté k severním bílým nosorožcům nesmějí, někdy je ale mohou zahlédnout z cesty, která vede podél jejich výběhu.

Na začátku roku 2013 (25. února) proběhlo v Ol Pejetě pravidelné setkání expertní komise, která projekt záchranu severních bílých nosorožců (NWR) řídí. Za ZOO Dvůr Králové se ho zúčastnili současný ředitel Přemysl Rabas společně s bývalou ředitelkou Danou Holečkovou, která za zoo projekt vedla v předchozích letech.

Na jednání bylo dohodnuto, že se jako obvykle odvezou vzorky trusu na vyšetření na Veterinární univerzitu do Vídně, a pokud budou výsledky negativní, přistoupí se k zásadní změně v chovu – k samicím NWR bude přidán jižní samec. Ačkoli se severním bílým nosorožcům po přesunu do Afriky zlepšila pohlavní aktivita, zabřežnout se jim nepodařilo.

Příchod jižního samce je tak pokusem vyvolat u samic další zájem o páření.

V případě narození mláďat by samozřejmě nešlo o zcela čisté severní bílé nosorožce, ale o křížence severního a jižního poddruhu. Mláďe by ovšem i tak neslo geny severních bílých nosorožců a v budoucnu by teoreticky mohlo být zapojeno do programu, v němž by byli zpětně šlechtěni jedinci s větším zastoupením čistě „severních“ genů. Po případné březosti severní samice s jižním samcem by se později dalo také znovu uvažovat o jejím spojení se severním samcem, případně o jejím umělém oplodnění severním samcem.

Na jednání 25. února bylo zároveň dohodnuto, že ZOO Dvůr Králové zahájí jednání s berlínským Institutem pro výzkum zoo a divokých zvířat (IZW) o případné spolupráci s odborníky na umělé rozmnožování z této instituce.

Výsledky analýzy vzorků trusu se podle očekávání ukázaly jako negativní. Na začátku září 2013 byly do rezervace OI Pejeta z Lewy přesunuti dva samci jižního bílého nosorožce, a to vně oplocené části pro NWR. I toto opatření bylo součástí únorových doporučení expertní komise.

Příchod jižního samce k severním samicím byl však neustále odkládán, a proto se v říjnu 2013 vydal ředitel ZOO Dvůr Králové Přemysl Rabas do OI Pejety znovu. Podle zástupců OI Pejety byl přesun jižního samce pozdržen kvůli tomu, že se OI Pejetě rozbilo nákladní auto s jeřábem nutné pro akci. Zoo společně s dalšími partnery projektu urgovala nutnost přesunout samce co nejdříve.

Přemysl Rabas v říjnu znovu přivezl vzorky trusu k analýze. Její závěr byl opět negativní, čímž se ještě více zdůraznila nutnost změn v péči o NWR. Potřebnou částku na přesun jižního samce nakonec věnovala organizace Fauna & Flora International, která OI Pejetu vlastní. Samec Kingi (jde o prověřeného samce, který už má potomky) byl nakonec z Lewy do OI Pejety transportován 25. ledna 2014.

Už předtím, 2. prosince 2013, byla do velkého výběhu k samici Fatu vypuštěna její matka Nájín. O den později byl z velkého výběhu přesunut samec Sudán. Od té doby se střídá se samcem Sunim v menším výběhu – v něm je vždy jeden z NWR samců a dvě jižní samice, druhý samec je v menší bomě (dřevěné ohradě z kůlů). V roce 2013 byli střídáni po třech dnech.

Na začátku listopadu 2013 proběhlo v ZOO Dvůr Králové setkání s vědci z IZW. Ti prováděli před přesunem zvířat do Afriky umělou inseminaci samic, avšak bezvýsledně. Po jednání zoo s IZW uzavřela Dohodu o porozumění, jejímž hlavním bodem je spolupráce na ochraně severních bílých a černých nosorožců. Obě instituce se rovněž dohodly, že v roce 2014 společně prověří zdravotní stav zvířat v OI Pejetě a zhodnotí, zda je potřeba odebrat nějaké biologické vzorky. Zároveň společně s dalšími partnery projektu posoudí, zda by bylo možné přistoupit k nějaké formě umělého oplodnění samic žijících v OI Pejetě.

Z jednání s IZW také vyplynulo, že do snah o záchranu NWR by měla být zapojena i severní samice Nabiré, která dnes žije v ZOO Dvůr Králové společně s párem jižních bílých nosorožců. Nabiré v roce 2009 do Afriky neodcestovala, protože její děloha je téměř celá vyplněna

nádorem, tudíž neexistuje naděje, že by zabřezla.

Jeden z jejích vaječníků by však mohl být zdravý, existuje tedy šance na odběr jejích genetických vzorků pro případné oplodnění mimo její tělo (tzv. oplodnění in vitro). Zárodek by pak teoreticky mohla ve svém těle donosit jiná samice, v úvahu by připadala samice jižního poddruhu tuponosých nosorožců. Získat vajíčko z Nabire by sice bylo riskantní, protože jde o starší zvíře, severních bílých nosorožců je však na světě tak málo, že je potřeba zkusit všechny možnosti jejich záchranu.

ZOO Dvůr Králové v roce 2013 rovněž připravila dohodu o nakládání s pozůstatky samce Sudána po jeho smrti. Zvířeti je přibližně 40 let, což je na nosorožce vysoký věk. Podmínky dohody zatím nebyly uzavřeny a budou ještě projednány během roku 2014.

Vzhledem k Sudánově zcela ojedinělému osudu (jako mládě putoval z Afriky do Evropy a jako dospělý nosorožec se do Afriky zase vrátil) a vzhledem k vzácnosti severních bílých nosorožců by ZOO Dvůr Králové chtěla, aby jeho další ostatky byly důstojně uchovány. O této možnosti ZOO Dvůr Králové bude v průběhu roku 2014 jednat s rezervací Ol Pejeta a také s National Museums of Kenya v Nairobi.

Sledování migrace husy velké

Základní informace o projektu: V roce 2012 zaštitila ZOO Dvůr Králové projekt Sledování migrace husy velké. Společně s Karlovou univerzitou v Praze jsou to dvě hlavní instituce, které tuto dlouhodobou mezinárodní iniciativu zaštiťují. Od roku 2004 je projekt v České republice koordinován Michalem Podhrázkým.

Migraci ptáků lze sledovat různými způsoby. Základním principem je individuální značení. U ptáků se používá takzvané kroužkování, při kterém se jedinci připevní na dolní končetinu kroužek s individuálním kódem. První husy byly na našem území okroužkovány už v roce 1934. K jednoduššímu získávání zpětných hlášení se u některých druhů používá takzvané barevné značení. Jedná se o doplňující značení, kterým lze jedince identifikovat bez odchyty. U hus se používají barevné kroužky, barevné kroužky s kódem a barevné krční límce s kódem. První husy byly na našem území límcovány v roce 1973. K získání detailních informací o přesunech a migraci se používají různé vysílače. V roce 2010 byly u nás u hus poprvé použity konvenční vysílače a v roce 2012 byly poprvé použity GPS GSM vysílače.

Dlouhodobým sledováním migrace husy velké byly zjištěny výrazné změny migrace u tohoto druhu. Za posledních 40 let se změnilo načasování přiletu hus na hnízdiště, změnila se doba odletu z našeho území, zimoviště našich hus se posunula na sever a mění se i tahové zastávky.

Vývoj projektu v roce 2013: Začátkem roku požádal koordinátor o povolení odchyty a značení hus na Plzeňsku v oblasti PR Tisovské rybníky. Tato lokalita byla vytipována kvůli tomu, že zde husy hnízdí krátce a od ostatních hnízdních lokalit je izolovaná územím, kde husy nehnízdí. Dalším důvodem je, že se tato lokalita nachází mezi sledovanými oblastmi (Chomutovsko, Českobudějovicko), na nichž se migrační chování ptáků výrazně liší. Povolení k odchyty a značení bylo projektu uděleno.

V roce 2013 byl naplánován odchyt hus na třech tradičních místech: v severozápadních

Husa velká označená v ZOO Dvůr Králové. (dh)

Lubomír Peške vypouští první husu označenou konvenčním vysílačem. (mpo)

Čechách, jižních Čechách a na Vysočině a dále v nové, čtvrté oblasti na Plzeňsku. Samotný odchyt byl výrazně ovlivněn dvěma negativními faktory. Prvním bylo silné sněžení v průběhu března, kdy většina hus nanáší vejce do hnízda. Velká část hus zasněžená hnízda opouštěla a část jich v dubnu nanášela náhradní snůšky, což se projevilo velice malými housaty nevhodnými ke značení v době odchytu (Plzeňsko – bez housat, Vysočina – nevhodně velká housata). Druhým negativním faktorem bylo povodňové počasí na začátku června v době odchytu (Československo – povodňový stav, odchyt zrušen). Odchyt se podařilo uskutečnit v severozápadních Čechách na Chomutovsku a Lounsku, celkem bylo chyceno sedm hus, z čehož bylo šest nově označeno.

Spálení nosorožčích rohů

Základní informace o projektu: Africké druhy nosorožců se nám daří nejen úspěšně odchovávat, ale dokonce je i vracíme na místa, kde byli v minulosti vyhubeni. Pouhý odchov a vrácení do Afriky však nestačí. Tlak ze strany pytláků je natolik silný, že je nutné na problém s pytláčením důrazně upozorňovat a zároveň se snažit o snížení poptávky po rohovině, především ve východní Asii.

Představenstvo ZOO Dvůr Králové proto na konci října 2013 rozhodlo, že zahrada spálí svoje zásoby nosorožčích rohů jako symbolickou tryznu za všechny nosorožce upytlačené v posledních letech a zároveň jako poselství, že jakékoli obchodování s nosorožčí rohovinou je nepřijatelné.

Obchodování s rohovinou je přísně zakázané. Dokud byl obchod povolený, byly pozabíjeny desetitisíce nosorožců. Až po zákazu se podařilo jejich stavy stabilizovat. Obchodování s rohovinou totiž poptávku nesnižuje, ale naopak ji může zvýšit, protože obchodníci se snaží vyvolat co největší zájem o své zboží, například tím, že mu dělají reklamu.

V poslední době překupníci záměrně šíří lži, že rohovina je účinná i proti rakovině. Ve východní Asii se tak během pár let stala statusovým symbolem a jen za rok 2013 bylo kvůli tomu v Africe upytlačeno přibližně 1100 nosorožců, často velmi krutým způsobem.

Jedním z překupních center se stala i Česká republika. Čeští lovci jezdí do Afriky zabíjet nosorožce a jejich rohy pak v České republice předávají kriminálním gangům, které je pašují do Asie. Rohovina přitom nemá účinky, které jí jsou přisuzovány. Je tvořena stejnou látkou jako lidské nehty nebo vlasy.

Samotné spálení bude symbolickým aktem, který upozorní na nutnost zamyslet se nad důsledky svého jednání. Nákupem rohoviny jsou totiž financovány kriminální gangy a pytláci, kvůli pašování a nakupování rohoviny jsou vražděni strážci parků a nádherná zvířata umírají trýznivou smrtí.

Vývoj projektu v roce 2013: Z bezpečnostních důvodů ZOO Dvůr Králové v roce 2013 veškerou rohovinu (tedy rohy odlomené, uříznuté kvůli transportu nebo rohy z uhynulých zvířat) uschovala v trezorových schránkách Československé obchodní banky. Během roku 2013 jsme rovněž zahájili přípravné práce ke spálení rohoviny a ke kampani, která ho bude doprovázet. Samotné spálení a veřejný apel proběhnou v roce 2014.